

VALYUTA BOZORI GLOBAL IQTISODIYOTNING AJRALMAS QISMI

O'zbekiston Milliy universiteti Iqtisodiyot fakulteti magistranti

Maxamadjonov Murodjon Narimon o'g'li

Valyuta bozori global iqtisodiyotning ajralmas qismi bo'lib, davlatlar, korporatsiyalar va investorlar uchun muhim moliyaviy vositadir. Valyuta operatsiyalari xalqaro savdo, investitsiya va risklarni boshqarishda muhim rol o'ynaydi. Shu sababli, ishtirokchilar bozorning xususiyatlarini va operatsiyalarining o'ziga xos jihatlarini chuqur tushunishlari zarur. Valyuta bozori turli maqsad va ishtirokchilar ehtiyojlariga moslashgan bo'lib, quyidagi asosiy turlarga bo'linadi:

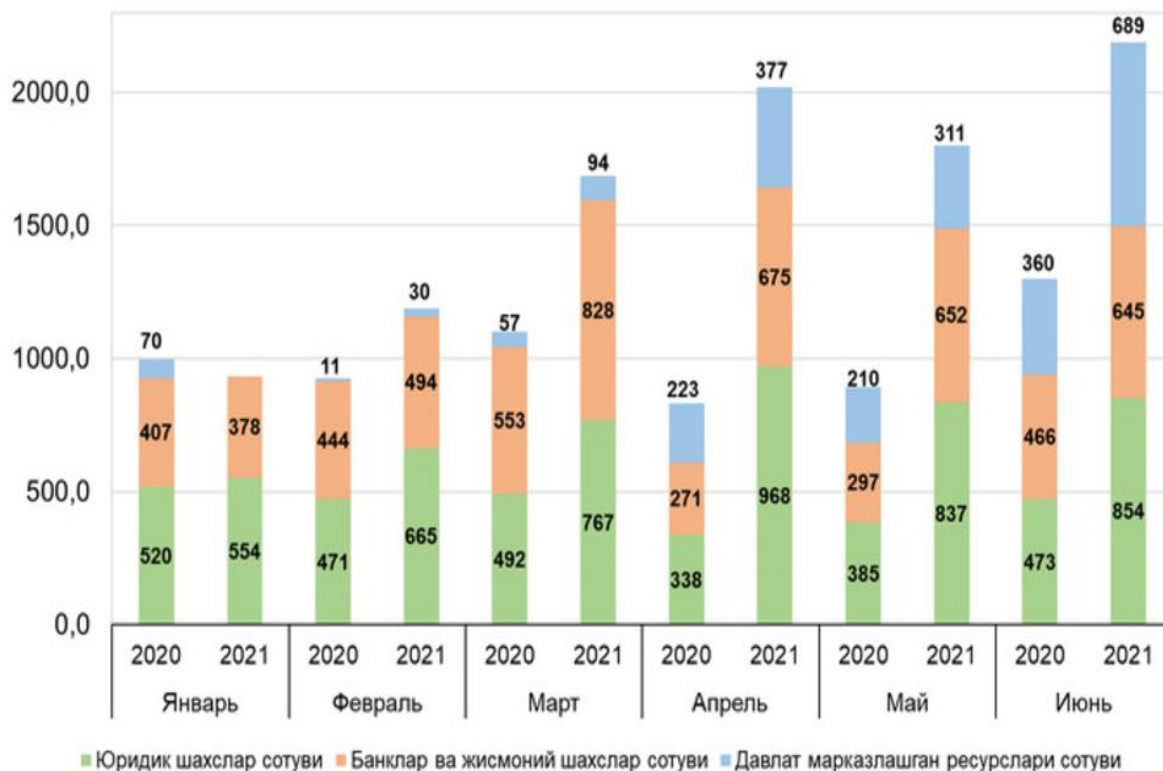
1. Spot bozori

Tavsifi: Valyutalar real vaqt rejimida sotiladi va sotib olinadi. Hisob-kitob odatda operatsiya amalga oshirilgan sanadan keyingi ikki ish kuni ichida bajariladi.

Xususiyatlari: Valyutani darhol ayirboshlash talab qilinadi. Kurslar joriy bozor narxlariga asoslangan. Eng likvid va faol bozor turi. Misol: Bank mijozning so'roviga ko'ra, darhol valyuta ayirboshlaydi.

2. Forward bozori

Tavsifi: Kelajakda valyutani belgilangan narxda sotib olish yoki sotish bo'yicha kelishuvlar amalga oshiriladi. Xususiyatlari: Valyuta kursi oldindan kelishib olinadi. Hisob-kitob kelgusidagi aniq sanada amalga oshiriladi. Misol: Eksport qiluvchi kompaniya kelajakdagi daromadini himoya qilish uchun forward shartnoma tuzadi.

1-rasm. Ichki valyuta bozoridagi taklif manbalari (mln dollar).¹

3. Fyuchers bozori

Tavsifi: Valyutani belgilangan miqdorda va kelajakdagi belgilangan sanada sotib olish yoki sotish bo'yicha standartlashtirilgan shartnomalar bilan savdo qilinadi. Xususiyatlari: Fyuchers shartnomalari birja orqali tuziladi. Markaziy kliring tizimi hisob-kitoblarni kafolatlaydi. Ko'pincha spekulyantlar va investorlar tomonidan ishlatiladi. Misol: Investor valyutaning kelajakdagi narxidan foyda olishni maqsad qiladi.

4. Opsionlar bozori

Tavsifi: Valyutani kelajakda sotib olish yoki sotish huquqini beruvchi, lekin majburiyat yuklamaydigan shartnomalar bilan savdo qilinadi. Xususiyatlari: Call opsionlar: Valyutani sotib olish huquqi. Put opsionlar: Valyutani sotish huquqi. O'yinchilar o'z risklarini nazorat qilish imkoniyatiga ega. Misol: Xedjerlar valyuta kursining noqulay o'zgarishidan himoyalani uchun opsion sotib oladi.

¹ <https://www.gazeta.uz/>

5. Svop bozori

Tavsifi: Valyutalarni ma’lum muddatga ayirboshlash va muddat oxirida qaytarish bo’yicha kelishuvlar amalga oshiriladi. Xususiyatlari: Odatda markaziy banklar yoki moliya institutlari tomonidan ishlatiladi. Valyuta risklarini kamaytirish maqsadida tuziladi. Misol: Bank ikkita valyuta bo’yicha foiz to’lovlarini almashtirish uchun svop bitimiga kirishadi.

6. Ochiq bozor (OTC)

Tavsifi: Valyutalar tashkilotlar o’rtasida markazlashmagan tartibda, to’g’ridan-to’g’ri savdo qilinadi. Xususiyatlari: Kurslar va shartlar tomonlar o’rtasida kelishib olinadi. Yirik moliyaviy institutlar uchun mos. Misol: Katta korporatsiyalar va banklar maxsus valyuta operatsiyalari uchun OTC bozoridan foydalanadi.

2-rasm. Ichki valyuta bozori segmentlari kesimida chet el valyutasiga bo’lgan talabning o’zgarish dinamikasi (mln dollar).²

7. Chakana (Retail) valyuta bozori

Tavsifi: Jismoniy shaxslar va kichik investorlarga xizmat ko’rsatish uchun yaratilgan. Xususiyatlari: Banklar, valyuta ayirboshlash shoxobchalari va onlayn

² <https://www.gazeta.uz/>

treyderlar orqali ishlaydi. Ishlab chiqarish hajmi kichik, lekin global miqyosda katta ahamiyatga ega. Misol: Turistlar xorijiy davlatga safar qilishdan oldin mahalliy valyutani almashtiradi.

Har bir valyuta bozori turi o'ziga xos maqsad va strategiyalarga mo'ljallangan. Ishtirokchilar o'z ehtiyojlariga qarab bozor tanlaydi: masalan, xedjlash uchun forward yoki opsiya bozori, spekulyatsiya uchun fyuçers bozori va qisqa muddatli savdo uchun spot bozori ishlatiladi.

O'zbekistondagi valyuta bozori mamlakatning iqtisodiy va moliyaviy tizimi hamda davlatning valyuta siyosati bilan chambarchas bog'liq. Ushbu bozorning o'ziga xos xususiyatlari quyidagilardan iborat:

1. Davlatning valyuta siyosati ta'siri

Markaziy bankning roli: O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki valyuta bozorining asosiy nazoratchisi bo'lib, valyuta kursini tartibga soladi va valyuta operatsiyalariga oid qoidalarni belgilaydi.

Valyuta liberallasuvi: 2017-yilda amalga oshirilgan valyuta liberallasuvi islohotlari natijasida valyuta kursi bozor mexanizmlariga asoslangan holda shakllana boshladi. Bu esa bozorni xalqaro standartlarga yaqinlashtirdi.

2. Valyuta kursining shakllanishi

Bozor mexanizmlari asosida: Kurs asosan talab va taklifga bog'liq ravishda shakllanadi, biroq Markaziy bank aralashuvi orqali ortiqcha tebranishlarni nazorat qiladi.

Milliy valyutaning o'zgaruvchanligi: Milliy valyuta – so'm kursi ichki iqtisodiy omillar (inflyatsiya, foiz stavkalari) va tashqi omillar (eksport, import, tashqi qarz) ta'sirida o'zgarib turadi.

3. Bozor ishtirokchilari

Banklar: O'zbekistonning tijorat banklari valyuta ayirboshlash operatsiyalarining asosiy ishtirokchilari hisoblanadi. Korporatsiyalar va kompaniyalar: Eksport- va import-oriented korxonalar valyuta bozorining muhim ishtirokchilari hisoblanadi. Jismoniy shaxslar: Hozirgi kunda aholiga banklar va

valyuta ayirboshlash punktlari orqali valyuta sotib olish va sotish imkoniyati taqdim etilgan.

4. Ayirboshlash va savdo tartibi

Spot operatsiyalar: Valyutalar bo'yicha ko'proq spot operatsiyalar amalga oshiriladi. Valyutani real vaqt rejimida ayirboshlash keng tarqalgan. Kurs farqi: Rasmiy va norasmiy bozordagi valyuta kurslari orasidagi farq valyuta liberallashtirishdan keyin sezilarli darajada kamaygan. Elektron valyuta savdosi: O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki valyuta operatsiyalarini optimallashtirish uchun elektron savdo platformalarini joriy qilgan (masalan, UZCE valyuta birjasi).

5. Cheklovlar va tartibga solish

Kapital harakatining nazorati: Hozirgi kunda kapitalning chet elga chiqishi yoki kirishiga nisbatan ma'lum cheklovlar mavjud. Biroq, so'nggi yillarda bu cheklovlar yumshatilib bormoqda. Xorijiy investorlar uchun imkoniyatlar: Valyuta islohotlari xorijiy investorlar uchun qulay shart-sharoitlar yaratishga qaratilgan. Xorijiy kompaniyalarga o'z mablag'larini chet elga erkin olib chiqish imkoniyati taqdim etiladi.

6. Xorijiy valyuta operatsiyalari

Milliy valyutaning ustuvorligi: O'zbekistonda barcha ichki hisob-kitoblar milliy valyutada amalga oshiriladi. Valyuta operatsiyalari esa faqat qonunchilikka muvofiq amalga oshiriladi. Eksport va importdagi o'zgarishlar: Eksport va import operatsiyalari mamlakatning valyuta balansiga bevosita ta'sir qiladi. Eksportchilar daromadlarini so'mlarga ayirboshlash bo'yicha majburiyatlarga ega.

7. Xalqaro integratsiya va raqobat

Xalqaro valyuta tizimiga integratsiya: O'zbekistonning xalqaro moliya institutlari (IMF, Jahon banki va boshqalar) bilan hamkorligi valyuta bozorini barqarorlashtirishda muhim rol o'ynaydi. Tijorat banklarining raqobati: Banklar o'rtasida valyuta xizmatlarini ko'rsatish bo'yicha raqobat kuchaymoqda, bu esa xizmat sifatining yaxshilanishiga olib kelmoqda.

O‘zbekistondagi valyuta bozori so‘nggi yillarda sezilarli darajada rivojlanib, xalqaro standartlarga moslashib bormoqda. Davlatning bozorni liberallashtirishga qaratilgan islohotlari milliy iqtisodiyotning barqaror rivojlanishini ta‘minlashga, xorijiy investorlar uchun qulay shart-sharoitlar yaratishga va xalqaro moliyaviy tizim bilan uyg‘unlashishga xizmat qilmoqda

Valyuta bozorini va valyuta operatsiyalarini nazorat qiluvchi tashkilotlar xalqaro va milliy darajada faoliyat yuritadi. Ularning vazifasi valyuta bozorining barqarorligi, ishtirokchilar faoliyatining qonuniyligini ta‘minlash va valyuta operatsiyalari xavfsizligini nazorat qilishdir.